

OPBOUW

weekblad tot opbouw van het gereformeerde leven

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

red. en sekr. riouwstr. 59, wormerveer

adm. kon. wilhelminalaan 38, leersum

E. R. Postma — Eindhoven

Evangelie voor Galilea (Mt. 5 : 1-12)

Een ander evangelie?

„Naar mijn gedachte (schreef ik eerder) wil Mattheüs dat we zijn weergave van Jezus' leven op aarde lezen in het licht van het Oude Testament”. Ook: „Mattheüs zegt: ik zal jullie leren bijbel lezen!” Jezus gaat a.h.w. de weg van Israël, van Gods knecht. Niets nieuws eigenlijk, voor ons gevoel. Maar aangekomen bij de berg der zaligsprekingen, krijg je het gevoel: dít is iets nieuws. Er is zelfs een term voor gevonden: bergrede-christendom. Wie aan dit unieke bergrede-christendom niet voldoet, blijft beslist ver beneden de maat. Want het is iets heel apart, iets waar de hele wereld wel van op moet kijken.

Nu, 't is waar „dat de scharen versteld stonden over zijn leer, want Hij leerde hen als gezaghebbende en niet als hun schriftgeleerden” (Mt. 11 : 28, 29). Maar dát zij er van opkeken, lag in feite dus aan de schriftgeleerden en hun manier van onderricht.

Er staat niet, dat Jezus met iets totaal *nieuws* kwam. Hij sprak geen andere taal dan die van „wet en profeten”. Hij werd niet door een andere Geest gedreven dan de Geest die rustte op, bijvoorbeeld, zijn „vader” David. Hij heeft ons Góð doen kennen, schrijft Johannes (Joh. 1 : 18; vgl. 14 : 8 v.v.) — maar geen andere God dan die van Israël, van het oude verbond.

Wie de bergrede hemelhoog uitlicht uit het geheel van de openbaring, die forceert een breuk tussen (de God van) het oude en het nieuwe testament. Die neemt Jezus' eigen woorden, *nog wel uit de bergrede*, niet eens serieus: „meent niet, dat Ik gekomen ben om de wet of de profeten te ontbinden . . .” (Mt. 5 : 17 v.v.). Die neemt ook de historia revelationis, de geschiedenis der Godsopenbaring, niet serieus: „nadat God eertijds vele malen en op vele wijzen tot de vaders gesproken had in de profeten, heeft Hij nu in het laatst der dagen tot ons gesproken in den Zoon . . . de afdruk van zijn wezen” (Hebr. 1 : 1-3). Nog eens anders gezegd: wie het bergrede-christendom je-van-het noemt, laat in feite God spreken met een dubbele mond.

Wel en wee

Zijn die zaligsprekingen op de berg nu werkelijk zo uniek? Of sprak Jezus hier simpelweg van dingen die Hij in het huis van zijn Vader geleerd had (Luc. 2 : 49)?

„Zalig zijn de armen van geest . . .” (Mt. 5 : 2) — tot hoeveel vreemde uitleggingen hebben die woorden al niet geleid, onder de druk en dwang van het: hier wordt iets nieuws, zelfs: iets revolutionairs geleerd. Armen van geest — wie of wat zijn dat? Geestelijk onvolwaardigen, zwakzinnigen, mensen met niet meer dan het verstand van een kind of nog minder? Geeft Jezus hier een beetje troost aan ouders van geestelijk gehandicapten? Waarom dan niet aan ouders van lichamelijk gehandicapten?

Of moeten we denken aan het „niet vele rijken, niet vele aanzienlijken” en moeten we herinneren aan het feit dat de gemeente van Jezus Christus door alle eeuwen heen het meest gerecruiteerd wordt uit de kleine luyden (een mening te vinden bij — niet van — D. J. Couvée, Met Jezus op de berg, pag. 19).

Dan grijpen die weinige rijken en enkele aanzienlijken er wel naast . . . Spijtig ook voor de nederlandse doorsnee-gemeente van nu: die is voor een groter deel gerecruiteerd uit de gegoede middenstand en komt er dus niet of nauwelijks aan te pas . . .

Spreekt Mattheüs van „armen van geest”, Lucas immers zegt het nog korter: „zalig, gij armen . . .” met als tegenstelling: „wee u, gij rij-

ken . . .” (Lucas heeft na een drietal zaligsprekingen als contrast een drietal rampzaligsprekingen, Luc. 6 : 20-26).

Meer wee dan wel?

Ha, zeggen de mensen van de materialistische exegese, zie je het nu, hóór je het nu? Nu hoor je het ook eens van een ander, van Jezus zelf: zalig, gij armen . . . wee u, gij rijken . . . ! Zo zie je maar: de bijbel zegt het zelf! Zalig de proletariërs — vervloekt de kapitalisten! Weg ermee! In het blad „Wie oren heeft om te horen . . .” (I), een bijzonder nummer van OPSTAND, het tweemaandelijks tijdschrift van de beweging Christenen voor het socialisme, staat een bijdrage van Rochus Zuurmond, onder de titel *Zalig de armen*. Ik wil daar iets van citeren:

„Lucas heeft 'Welzalig de armen', Mattheüs voegt toe . . . 'van geest'. Wat bedoelt Mattheüs daarmee? In griezelige grote eenstemmigheid verklaren exegeten van alle plaatsen en tijden dit als 'spiritualisering' (zeg maar ver-geestelijking, P.). Op weinige uitzonderingen na meent men dat Mattheüs ons wil duidelijk maken dat de *ware* armoede 'armoede van geest' is: gelatenheid, bereidheid de dingen te accepteren zoals ze liggen, armoede voor God, dat is het besef dat we allemaal zondaars zijn” (pag. 12).

Voor een deel is deze karakterisering juist. Déze vorm van gelatenheid sloot maar al te goed aan bij de „lijdzaamheid” die in kerkelijke kringen in religieus opzicht schering en inslag was (was?). Lijdzaamheid in de verkeerde zin van passief blijven, lijdelijk ondergaan, over je heen laten komen. De catechismus(prediking) leek dat ook aan te bevelen. Wordt daarin niet geleerd dat God ook al het kwaad, dat Hij mij in dit jammerdal (!) toeschikt, mij ten beste zal keren?

En moet onder Gods voorzienigheid niet verstaan worden dat loof en gras, regen en droogte, vruchtbare en onvruchtbare jaren, spijze en drank, gezondheid en krankheid, *rijkdom en armoede*, en alle dingen niet bij geval maar van Zijn vaderlijke hand ons toekomen?

En diende dit weten niet daartoe dat wij in alle tegenspoed geduldig, in voorspoed dankbaar zijn mogen? (Heid. Cat. v. en a. 26, 27, 28.)

Bezit uw ziel in lijdzaamheid?

Ik beweer niet dat de opstellers zo'n bevordering van „lijdzaamheid” beoogden. Maar het lijkt me wel waar, dat zulke zinsneden in een tijd van werkloosheid, crisis en malaise al te gemakkelijk in de bestaande maatschappijvorm in- en aangepast konden worden, en als zoethoudertje gebruikt. De huidige maatschappijkritiek is bepaald niet, letterlijk noch figuurlijk, uit de hemel komen vallen. Ook al geven we grif toe, dat kritiek *achteraf* erg makkelijk is en dat men soms kritiekloos beoordelingen van die periode accepteert. Tenslotte valt te bezien of de *huidige* maatschappijkritiek niet op andere punten mank gaat, waar het vroeger misschien vaak aan terrechte kritiek ontbrak. Is door de kerk de houding van lijdzaamheid niet al te gemakkelijk bevorderd? En — ik ga even terug naar de vorige eeuw — hoe reageerde men kerkelijk op de ideeën van Marx en het daaruit voortgekomen socialisme en communisme? Is de kerk merendeels niet uit angst voor het marxisme gevlucht in de armen van het liberalisme? Het leek zo schriftuurlijk Spr. 22 : 2 te citeren: „rijken en armen ontmoeten elkander, de HEERE heeft ze allen gemaakt” (St. Vert. vanwege het tijdsbeeld). Dat betekende in de praktijk: de arme neme eerbiedig de pet af voor de rijke — want Góð heeft *de verschillen* tussen klassen en standen gemaakt . . .

Ook terecht m.i. noemt Zuurmond aan het eind van het gegeven citaat „het besef dat we allemaal zondaars zijn”. Leidt dat niet vanzelf tot het besef dat je geen recht van (tegen)spreken hebt? Mensen die belijden dat zij in zonde ontvangen en geboren zijn en daarom kinderen des toorns zijn” en „daarom aan allerhande ellendigheid, ja aan de verdoemenis zelf onderworpen”, ja „alzo verdorven dat wij ganselijk onbekwaam zijn tot enig goed en geneigd tot alle kwaad” hebben toch alle rechten verbeurd „in dit leven (hetwelk toch niet anders is dan een gestadige dood)” en dat „in dit jammerdal”? Ja, tenzij . . .

De cultuur van het narcisme

Het is veelzeggend dat aan het begin van de tachtiger jaren een boek verschijnt over de tendenz en de atmosfeer in de Westerse samenleving, dat de titel draagt: de narcistische cultuur. Het werd in Amerika geschreven door een 46-jarige professor in de sociologie Christoffer Lasch onder de titel: *The culture of narcissism* (1978) maar het werd onder ons pas goed bekend door de brede aandacht die Elsevier en de Haagse Post en andere weekbladen eraan gaven rondom de jaarwisseling. De Haagse Post gaf zelfs een apart nummer uit onder de titel „Het ik-tijdperk”.

In de jaren van 1900 tot 1960 stond de mythe van Oedipus centraal. Het is vooral de psycholoog Freud geweest die deze Griekse mythe van Oedipus gebruikte om er het wezen van de moderne mens mee aan te duiden. Oedipus is de prins uit Thebe, die te vondeling gelegd wordt en later als hij opgroeit zonder het zelf te beseffen zijn vader doodt en zijn moeder trouwt. Freud greep naar deze mythe om ermee te verhelderen wat de mens uit die jaren dreef: verborgen haat-gevoelens tegen de Vaderfiguur, tegen alle Autoriteit, totdat Oedipus zichzelf tenslotte van zijn Vader bevrijdt door hem te vermoorden.

In dezelfde tijd waarin Freud dit beeld gebruikte schrijft Nietzsche „God is dood, maar wij hebben hem gedood.”

De jeugdsocioloog C. de Haas schrijft over ditzelfde tijdperk — maar dan erop terugblikkend — een boek onder de titel: „De vaders zijn niet meer.”

Christoffer Lasch houdt zich in het bovengenoemde boek bezig met het mensentype dat nu uit het overwonnen Oedipus-complex is voortgekomen. Ook hij gebruikt een Griekse mythe om er die mens mee te typeren nl. de mythe van Narcissus, een schone jongeling, die de liefde van de nymf Echo versmaadt en toen als straf van de goden verliefd gemaakt werd op zijn eigen spiegelbeeld in het water. Toen hij zichzelf wilde omarmen verdronk hij jammerlijk. Als troostprijs achteraf veranderden de goden hem in een narcis.

Met deze figuur vergelijkt Lasch de Westerse mens in de jaren zeventig en in toenemende mate in de jaren '80. Nu Oedipus zichzelf van zijn Vader ontdaan heeft verandert hij in Narcissus: hij kromt zich terug naar zichzelf, raakt steeds meer op zich-zelf en zijn eigen geluksbeleving gericht. Lasch wijst erop

kerkelijk leven

hoe onze cultuur niet in de eerste plaats meer religieus is, maar therapeutisch, niet gericht op God, goed en kwaad, maar op de ervaring en het je wel-gevoelen. Het heeft te maken, zegt hij in de inleiding van zijn boek, met het verlies van het verleden en de angst voor de toekomst. Normaal bestaat een lijn uit heel veel punten. De mens uit onze tijd leeft niet meer op een lijn maar op een punt: het je goed en gelukkig voelen hier en nu. Het is de tijd van leuzen zoals: „verwen je zelf eens”, en „je hebt maar één leven om te leven” en „gewoon jezelf zijn”. De cursus „assertiviteit” van de AVRO past in deze sfeer. Groepstherapieën zoals die waarvan de IKON beelden laat zien zijn er hopelijk de uitwassen van. Ik ga het hier nu verder niet hebben over de spiegels in de discotheken waarin de disco-liefhebbende jeugd zich veelvuldig weerspiegelt. Ook niet over de consumptiemaatschappij, die de massa niet echt tot volwassen mensen maakt noch over de verandering van het huwelijk in meer vrijblijvende samenlevingsvormen, joga en andere lichaamscultuur. Volgens Lasch hangt dit alles — en nog veel meer — samen met deze narcistische tendenz in onze cultuur. Over dit laatste zou ik hier graag iets meer zeggen.

1. Het is juist vandaag bijzonder belangrijk het evenwicht te bewaren tussen zelf-liefde en zelf-haat. De bijbel leert naar mijn mening noch het één, noch het ander. Vanuit een in verkeerde zin strenge gereformeerde opvoeding is wel eens het evenwicht verstoord in de ene richting: zelfverloochening werd dan zelf-haat. Wat wij voelden was niet belangrijk of moest onderdrukt worden. De nadruk kwam te liggen op de zondigheid van de mens die zo werd uitgelegd dat wij altijd ons-zelf moesten haten. Ik overdrijf, maar men wel dat in orthodoxe kring de neiging bestaat om naar die ene kant van zelf-negatie door te slaan. Dat had zeker ook te maken met de erkenning van absolute normen en Autoriteit. Zoals uit bovenstaande schets blijkt, slaat de sfeer vandaag om een tegengestelde richting. Vaak

pastorale notities

NIEUWJAARSDAG

Naar aanleiding van mijn notities in dit blad komt er soms een vraag binnen. Vandaag en volgende week hoop ik twee ervan te kunnen beantwoorden. Ik noemde enkele maanden geleden wat te veel van het goede. Voor de predikanten is het een grote opdracht om steeds maar weer voor te gaan en zich op dat voorgaan voor te bereiden. Ze zijn tenslotte leeg. Tenminste, zo voelen ze dat. En de nieuwjaarsdienst is meestal niet best bezet en de mensen die er wel zijn, kwamen omdat het zo hoort; als de kerkeraad roept, moet je komen.

Voor de volledigheid moet ik nu overigens wel zeggen, dat er in Leerdam toch een nieuwjaarsdienst gehouden is. Er was bezwaar gemaakt tegen het besluit van de kerkeraad, om dat niet te doen. Zo kwam de

vraag naar me toe: hoe komt men aan die dienst, want in de kerkorde staat er niets van! Wel, het was zó: vroeger was de nieuwjaarsdag een dag van knallen en dronkenschap. Het liep de spuigaten uit. Daarom bepaalden de overheden, dat de predikanten die dag dienst moesten houden, ja zelfs twee maal. Dit bevel ging uit tegen de eerste januari 1672. Sommige predikanten en kerkelijke vergaderingen voelden er niets voor. Zoals de classis van het Groningse Westerkwartier: „de nieuwjaarsdag is niet gefondeert in Godts Woord en niet gepractiseert van veeleselfs seer groote en florissante gemeynten, ja te Amsterdam werd nieuwjaarsdach al geheel niet gevierd, en waar leest men dat Godts volck door bevel van Godt of door ordre van de kercke haer nieuwjaersdach solemnelijk (plechtig) hebben gecelebreert?” Aldus de classis op 8 maart 1686. Maar de prov. synode van 1687 bepaalde dat de nieuwjaarsdienst ingevoerd moest worden en tot het begin van de negentiende eeuw is overal op de eerste januari twee maal dienst gehouden. Het motief was dus niet: „om als gemeente samen met de Here het nieuwe jaar te beginnen”, maar om de mensen van de straat en uit de kroeg te houden.

(Gegevens in G. A. Wumkes, acad. proefschrift 1904, „De Gereformeerde Kerk in de Ommelanden” enz.)

A. H. Algra, Slidrecht

juist in die kringen die van huisuit orthodox zijn opgevoed. Alles gaat draaien om hoe ik mij gevoel. Het humanistisch optimistische mensbeeld dringt zich op: zoals de psycholoog Maslov het met een beeld onder woorden bracht: ieder mens is als een eikel. Als je hem rustig laat groeien groeit er een prachtige boom uit. Maar als er van buitenaf onkruid over de jonge plant heengroeit en hem verdrukt dan krijg je misgroeiingen. De nadruk ligt hier op de goede binnenkant van de mens: de sfeer is meer Oosters, waar de innerlijke harmonie en de wezensenheid tussen het goddelijke van het universum en van de ziel wordt benadrukt — zonder Autoriteit.

2. Waar het evangelie en Gods Vaderschap wegvallt, groeit een soort mens dat steeds meer in laatstgenoemde richting zich ontwikkelt. Het moet ons iets te zeggen hebben dat zelf-liefde in de bijbel uitdrukkelijk genoemd wordt als het kenmerk van de mens uit de eindtijd. In 2 Tim. 3:1 lezen wij: Weet wel dat er in de laatste dagen zware tijden zullen komen: want de mensen zullen... zelfzuchtig zijn etc.

Als eerste kenmerk wordt genoemd: zelfzuchtig. Er staat in het Grieks een woord (philautos) dat letterlijk betekent: zich-zelf liefhebbend, ofwel: narcistisch.

Ook 2 Petrus 2:13 e.v. en Matth. 24:38 schetsen ons een beeld van de mens van de eindtijd als een mens die opvalt door zijn zelf-liefde. Dat moet ons veel te zeg-

gen hebben en ons bijzonder kritisch doen staan tegenover onze tijd, waarin bijvoorbeeld in een op zichzelf genomen best verstandige cursus assertiviteit ineens heel de notie van zelfverloochening en zelfopoffering als weg ten leven gaat ontbreken.

3. Tegelijkertijd is het echter een uitdaging voor christenen in onze tijd om niet van weeromstuit terug te vallen in de oude puriteinse levenshouding van zelf-haat. Als de Heere Jezus zegt: „Indien iemand achter mij wil komen die **verloochene** zichzelf en neme zijn kruis op en volge mij.” (Matth. 16:24) bedoelt hij met deze oproep niet echt ons mensenleven te beknotten en vreugdeloos te maken. Integendeel: het leidt juist tot de enige echte vreugde en zelfontplooiing, die voor ons mens-zijn open staat nl. de vreugde van de **liefde**. Het zal er vandaag op aan komen om het voor te leven dat onder deze Autoriteit het leven goed is en creativiteit en verwondering over muziek en expressie en verstand enz. pas op zijn goede plaats komt te staan. Onder God is zelf-respect een heel vanzelfsprekende zaak. Ze wordt zelfs voorondersteld in het grote gebod dat wij de naaste moeten liefhebben **als ons-zelf**. (zie Opbouw van aug. 1978).

Tot slot: is het boek van Lasch nu wel zo optimistisch over de mens van de tachtiger jaren als bijv. de psycholoog Maslov die ik hier boven citeerde? Integendeel. Het is eigenlijk een somber boek: de nar-

cistische mens is zo geworden omdat hij van buiten af zich uitermate bedreigd voelt: liefdeloze gezinsomstandigheden — een kille onpersoonlijke samenleving — en een atoom-oorlog in het verschiet. Dat brengt hem er toe om net als een klein kind compensatie te zoeken in de troost van de duim in eigen mond, om zo in een hoekje narcistisch weg te duiken. Lang kan dat niet duren want het volgende stadium is agressie. Als verbetering van deze wereld niet lukt en de duim ook geen troost meer biedt, sla er dan maar op los. De

voortekenen zijn er: de R.A.F. en het geweld in de film-industrie en de voetbal-fanatici op de sportvelden. Neen een opwekkend toekomstbeeld is dit niet... Er wordt in het boek van Lasch ook geen uitweg gewezen. Dat zou ook goedkoop zijn. Want een **menselijke** uitweg dient zich hier niet aan. Onze cultuur kan alleen veranderen als „een wind van buitenaf” haar treft, zoals Walter Trobisch het Evangelie van Jezus Christus en Zijn Koninkrijk omschrijft (in: Leen mij je ogen, blz. 21 e.v.).

L. van Klinken — Haarlem

Gespreide verantwoordelijkheid (volgens het C.D.A.-model) of geen verantwoordelijkheid?

Het commentaar van br. H. Strating te Utrecht op mijn in dit blad in november jl. gepubliceerde artikelen over het C.D.A. en de economische orde, noopt mij tot het maken van enkele opmerkingen.

Ik heb het toegejuicht, dat deze zaak onder ons eens besproken wordt. Het kan leiden tot een beter inzicht in deze niet zo eenvoudige materie. Ik zal niet op alle uitgebrachte kritiek ingaan: de kern van het verhaal van br. Strating is, dat de samenvatting, die het C.D.A.-rapport „Gespreide verantwoordelijkheid” van zichzelf heeft gegeven het qua leesbaarheid wint van mijn samenvatting en dat ik het rapport niet in de juiste context zou hebben geplaatst. De juiste context mist br. Strating (pijnlijk) in mijn artikelen. Hij grondt dit verwijt op het feit, dat ik mijn artikelen opende met één zin uit een citaat op blz. 18 van het C.D.A.-rapport, nl. met de zin „Ons staat een andere inrichting van de samenleving voor ogen”. Wat in het rapport verder bij deze zin staat, heb ik weggelaten en daarmee mijn artikel niet in de juiste context geplaatst, aldus br. Strating.

Dit verwijt zou juist zijn, indien ik genoemde zin niet uitvoerig in mijn artikelen verder zou hebben toegelicht. Ik heb dat echter wel uitvoerig gedaan en in mijn artikelen weergegeven, dat het C.D.A. zowel de gangbare maatschappij-opvatting, waarin de overheid domineert als dé koersbepaler in onze samenleving als de opvatting van de vrije markteconomie afwijst.

Ik begrijp dan ook niet dat br. Strating kan schrijven, dat de context waarin en de achtergrond, waartegen het C.D.A.-rapport is geschreven door mij zijn verwaarloosd. Ik hoop deze verwaarlozing aan te tonen, schrijft hij, maar ik heb het bewijs van zijn stelling echter (pijnlijk) in zijn artikelen gemist. Hij heeft deze verwaarlozing niet aangetoond en ook niet kunnen aantonen om de eenvoudige reden dat ik duidelijk heb weergegeven dat het C.D.A. beide genoemde opvattingen afwijst en daarvoor in de plaats een derde weg heeft aangegeven. Deze derde weg — het toekennen van verantwoordelijkheden aan het mezoniveau, aan belangenorganisaties — heb ik uitvoerig besproken en vervolgens bekritiseerd. Nogmaals: ik begrijp niet, dat dat br. Strating allemaal voorbij is gegaan. De samenvatting, die het C.D.A.-rapport van zichzelf geeft vindt br. Strating beter dan de samenvatting, die ik van het rapport heb gegeven, althans qua leesbaarheid, schrijft hij. Dat mag br. Strating vinden; hij heeft daarmee echter niet gesteld en dus ook niet aangetoond, dat mijn samenvatting van het C.D.A.-rapport niet goed is. Zijn eerste artikel is bij mij dan ook overgekomen als een poging spijkers op laag water te zoeken. Hij maakt mij op deze wijze een al te gemakkelijke prooi voor zijn kritiek om vervolgens met zijn C.D.A.-visie te komen.

Ik heb — nogmaals — het C.D.A.-rapport uitvoerig doorgelicht en dat (natuurlijk) gedaan vanuit mijn opvatting hoe de verantwoordelijkheden in het economisch leven wel gespreid behoren te zijn. Ik wijs daarbij allerlei aangemeten verantwoordelijkheden af, omdat dat naar mijn mening tot collectivisering van de economie leidt. Dat was de teneur van mijn artikelen. Vanuit deze context, deze achtergrond heb ik mijn artikelen geschreven. Ik vind van deze context, deze achtergrond echter niets terug in de artikelen van br. Strating. Hij rept met geen woord over de kern van mijn artikelen nl., dat het leggen van verantwoordelijkheden voor de economie bij mezo-belangenorganisaties ook op grote schaal tot afwenteling van lasten op anderen dan degenen, die de baten incasseren leidt. Nogmaals, ik vind het onbegrijpelijk, dat dat bij br. Strating niet is overgekomen; was hij bij het schrijven van zijn artikelen te zeer in beslag genomen door het uitstorten van zijn toorn over de vrije markteconomie, door het verdedigen van zijn C.D.A.-opvatting? Ik zal mijn uitvoerig uitgewerkt standpunt hier niet herhalen, maar het komt er op neer, dat belangenorganisaties in de economie, naar vrijwel altijd weer blijkt, de over-

heid onder druk zetten wanneer het om verdeling van de nationale koek gaat en een verdeling (willen) afdwingen, die voor hen het voordeligst is, ook al gaat dat ten koste van anderen in de samenleving. Dat laat de praktijk op het macro-niveau thans zien.

De realiteit geeft (helaas) dit beeld te zien. Men kan dat allemaal wel trachten te verbloemen met mooie woorden over verantwoordelijkheden spreiden, solidariteit betrachteren, etc., maar het wordt er niet beter van. Men wil de individuele ondernemingen gaarne afschilderen als belagers van mens en maatschappij en de beslissingsbevoegdheden in de economie van de ondernemers beperken door het „spreiden” van verantwoordelijkheden in die zin, dat men deze bevoegdheden wil leggen in handen van belangenorganisaties in die gevallen, waarin de ondernemingen naar het oordeel van de belangenorganisaties de reikwijdte van hun beslissingen niet kunnen overzien, maar men vergeet hierbij gemakshalve, dat belangenorganisaties, naar de praktijk van het afwentelen van de lasten in de economie heeft laten zien en nog laat zien (sterke voorbeelden ziet u in Engeland) vanwege ook hun egoïsme nog grotere belagers van mens en maatschappij (kunnen) zijn. Met deze normatieve structuur der feiten heeft men rekening te houden, wanneer het gaat om de inrichting van de samenleving, om de wijze van economische ordening. Belangenorganisaties hebben nu eenmaal deze structuur; zij zijn ook moeilijk ter verantwoording te roepen voor hun beslissingen dan de individuele ondernemingen; ze hebben een enorme machtspositie in de economie, althans kunnen die hebben; ze kunnen de overheid zelfs onder druk zetten. Men heeft het wel eens over het vrije spel der maatschappelijke krachten, maar als er iets is, waarop dat van toepassing is dan is het bij het optreden van belangenorganisaties op het macro-niveau in de economie (de vakbeweging, de werkgeversorganisaties, straks de bedrijfstakorganen op het mezo-niveau, die in het C.D.A.-model voor hun optreden een legitieme plaats in de economie krijgen toegewezen, bekleed nl. met publiekrechtelijke bevoegdheden). Ik geloof ook niet, dat belangenorganisaties betere beslissingen t.a.v. de economische vraagstukken nemen dan de ondernemingen; naar mijn mening zelfs eerder slechtere; de praktijk laat daarvan trouwens nu reeds voorbeelden zien op het macro-niveau.

Een dergelijke samenvatting zult u natuurlijk in het C.D.A.-rapport niet vinden; daar wordt dit verdoezeld onder schone woorden over verantwoordelijkheid en solidariteit.

Nu hoeft br. Strating met deze analyse niet akkoord te gaan, maar hij had mijn artikelen toch wel tegen deze achtergrond, in deze context moeten commentariseren; tegen die achtergrond, in die context zijn zij, naar vermeld, geschreven. Ik heb wat ik hierboven schrijf, allemaal uitgewerkt in mijn drie artikelen van november j.l.

Br. Strating is ook van mening dat ik het C.D.A.-rapport ten onrechte dualistisch heb genoemd. Ik heb daarmee bedoeld, dat het rapport enerzijds wel de beslissingsbevoegdheden in de economie bij de ondernemingen wil leggen, maar deze anderzijds doorlopend op de tocht zet in die gevallen, waarin de ondernemingen, naar de mening van een hoger niveau, de reikwijdte-aspecten van hun beslissingen niet of niet voldoende overzien; beslissingen bijv. waarvan negatieve effecten kunnen uitgaan op het milieu, op de levensomstandigheden van toekomstige generaties, etc. Steeds blijkt in het C.D.A.-rapport een hoger orgaan de ondernemingen als het zwaard van Damocles boven het hoofd te hangen. Het rapport noemt dat een begrenzing van de beslissingsbevoegdheden op het micro-niveau; ook daaraan worden in het rapport vele fraaie woorden gewijd. Een hoger orgaan kan de beslissingsbevoegdheden van ondernemingen volgens het C.D.A.-rapport overnemen, wanneer dat orgaan dat nodig oordeelt. Ik vind dat maar gevaarlijk. Ik ben van mening, dat alleen de overheid aan de ondernemingen randvoorwaarden kan stellen m.b.t. diens beslissingen ook of met name in die gevallen, die br. Strating noemt. Alleen de overheid dient publiekrechtelijke bevoegdheden te bezitten. Ondernemingen zijn verantwoordelijk voor hun daden, zij betalen de lasten daarvoor en ontvangen de baten.

Lasten en baten dient men hier niet uiteen te trekken; men komt dan voor gekke situaties te staan, waar o.m. bevoegdheid en aansprakelijkheid uiteen komen te liggen met alle consequenties van dien (afwenteling van lasten o.m.). Ik heb dat allemaal uitgewerkt in november jl. Hierop gaat br. Strating in het geheel niet in. In de vrije markteconomie worden de verantwoordelijkheden het beste gespreid: juist in de vrije markteconomie, mits aan enkele noodzakelijke voorwaarden is voldaan, omdat daarin opeenhoping van macht in handen van belangenorganisaties wordt tegengegaan, althans, dat is de bedoeling.

De overheid dient te zorgen, dat o.m. aan deze publieke voorwaarde is voldaan. Een gezonde economie ontstaat niet vanzelf, heb ik geschreven. De overheid dient er aan te pas te komen.

Natuurlijk stelt het C.D.A.-rapport wel, dat de burgers in eerste instantie verantwoordelijk zijn voor hun materieel bestaan, maar het stelt ook, dat de overheid de minimum-bestaansvoorwaarden dient te garanderen, indien de burgers er zelf niet voor kunnen zorgen. Ook aldus geformuleerd zie ik daarin niet zonder meer een overheidstaak en past het ook niet zonder meer in een christelijke maatschappij-opvatting, heb ik geschreven. Br. Strating maakt daarvan, dat ik deze overheidsbevoegdheid op dit punt krachtig van de hand wijs als strijdig met de christelijke maatschappij-visie.

Vervolgens voert br. Strating het spook van de bittere armoede in de 19e eeuw weer eens ten tonele door deze armoede toe te schrijven aan de vrije markteconomie. Dat nu is een enorme simplificatie: daaraan deze armoede toe te schrijven. Er zou veel over te schrijven zijn. Alleen dit. Europa stond na de Napoleontische oorlogen aan de rand van het faillissement; daarover heen kwam nog eens de industriële revolutie, die enorme kapitalen opeiste. De armoede was toen algemeen; zeker relatief gezien. Verder verwijs ik br. Strating naar de bestaande handboeken van de economische geschiedenis van de 19e eeuw. Over die eeuw is enorm veel geschreven in de economische-historische literatuur.

Het C.D.A.-rapport zou volgens br. Strating wel voldoende argumenten aanvoeren voor het door het rapport ingenomen standpunt, dat de vrije markteconomie het bestaansminimum der burgers niet kan garanderen. Ik verneem

deze argumenten uit het rapport gaarne van br. Strating; ik heb ze in het rapport onvoldoende kunnen vinden. Het rapport maakt hier alleen de bekende opmerkingen over reikwijdte-effecten en over overwegingen van rentmeesterschap en solidariteit.

Br. Strating is geen voorstander van de vrije markteconomie; dat is zijn goed recht. Maar zijn argumenten tegen deze economie hebben mij bepaald niet overtuigd. Natuurlijk komt in elke economie onrecht voor, ook dus in de vrije markteconomie. Dat zal wel zo blijven tot de jongste dag. Het is geen simpele rekensom, wanneer ik stel, dat de vrije markteconomie het best past in een christelijke maatschappij-opvatting. Het heeft met rekenen niets te maken; wel met inzicht in maatschappelijke vraagstukken.

Ik kan evengoed stellen, dat het een simpele rekensom is, wanneer men van mening is, dat het C.D.A.-verantwoordelijkheidsmodel (het toekennen van de nodige bevoegdheden aan het mezo-niveau) het best past in een christelijke maatschappij-visie.

Ik beweer, dat een dergelijk model grote gevaren in zich bergt en helemaal geen christelijke maatschappij behoeft op te leveren; daarvoor heb ik naar mijn mening in mijn artikelen in november jl. de argumenten geleverd.

Arbeidsvreugde, motivatie, arbeidsomstandigheden e.d. worden door de markt niet geregistreerd en gehonoreerd, schrijft br. Strating. De markt registreert alleen de in geld meetbare behoeften, aldus br. Strating. De markt neutraliseert als het ware de behoeften, schrijft hij vervolgens. De markt is een levensgevaarlijk instrument in de hand van de mens na de zondeval, aldus voorts br. Strating. Zijn publiekrechtelijke bevoegdheden gelegd in de hand van belangenorganisaties geen levensgevaarlijk instrument? Ook daarin zitten zondige mensen. Het lijkt mij nog gevaarlijk zoveel macht in de hand van zondige mensen te leggen. Het is bovendien niet juist, dat arbeidsvreugde, motivatie en arbeidsomstandigheden niet geregistreerd en gehonoreerd worden door de markt. Dat worden ze wel degelijk. Ook de niet in geld meetbare behoeften spelen op de markt een rol; zij worden wel degelijk betrokken bij de afwegingen door de economische subjecten. Hier loopt br. Strating achter bij de huidige opvattingen in de economie.

Ik zou volgens br. Strating de door de Reformatie beoogde vrijheid t.b.v. mijn visie op de economische orde zonder meer vertalen in een bijna onbegrensde economische vrijheid van handelen binnen een vrije markteconomie, waarvan de geschiedenis de meest onchristelijke gevolgen heeft laten zien. Dit is een mistekening van mijn opvatting. Bovendien heeft niet de vrije markteconomie, maar hebben mensen in de geschiedenis de meest onchristelijke gevolgen van hun optreden laten zien, ongeacht de voorhandenzijnde economische orde dus. Ik sta geen bijna onbegrensde economische vrijheid voor en uit mijn artikelen in november jl. hebt u dat kunnen lezen.

Ik heb de overheid (en deze alleen) een grote mate van beslissingsbevoegdheid op grond van haar publiekrechtelijke bevoegdheid toegekend in mijn artikelen. Ik zal dat hier niet allemaal herhalen. Br. Strating maakt hier van mijn standpunt een karikatuur. Vrijwel niemand wil een bijna onbegrensde vrijheid in de economie toestaan. Ik verzet mij tegen het toekennen van publiekrechtelijke bevoegdheden aan belangenorganisaties in de economie.

Het is helemaal niet aangetoond, dat bij de vrije markteconomie tijdens de industriële revolutie in ons land en heden elders in de wereld een toezien oog van de overheid alleen onvoldoende is om de negatieve effecten van de markt te voorkomen.

Br. Strating stelt, dat dat wel is aangetoond. Het bewijs van deze stelling of het verwijzen naar voorbeelden uit de praktijk ontbreekt bij hem geheel.

Br. Strating verwijt mij tenslotte, dat ik weinig gemotiveerd en weinig opbouwend heb uiteengezet, dat het grondmotief van het C.D.A.-rapport — de menselijke verantwoordelijkheid georiënteerd op rentmeesterschap en solidariteit — onvoldoende bijbels is gefundeerd. Hij vindt mijn kritiek een ernstig verwijt aan de samenstellers van het rapport en aan het C.D.A. Vele broeders en zusters zijn met mijn kritiek onbarmhartig in de hoek getrapt, aldus br. Strating. Daar begrijp ik helemaal niets van.

Ik heb uitvoerig uiteengezet in mijn artikelen in november jl. waarom de termen rentmeesterschap en solidariteit in het C.D.A.-rapport een gesecculariseerde inhoud hebben gekregen. Ik heb ook hier het rapport letterlijk geciteerd en op de voet gevolgd.

Br. Strating gaat echter in het geheel niet in op de inhoud van mijn kritiek op het rapport hier. Hij maakt wat nietszeggende opmerkingen over kleine reformatorische politieke partijen en over het in de hoek trappen van broeders en zusters. Ik vind deze kritiek van br. Strating beneden het peil, waarop ik gaarne zou willen discussiëren. Gaat u, br. Strating, nu eens inhoudelijk in op wat ik geschreven heb over de termen rentmeesterschap en solidariteit. Ik heb niemand met mijn kritiek in de hoek getrapt; ik heb zakelijke kritiek uitgeoefend op termen, die het C.D.A.-rapport naar mijn mening geen goede bijbelse inhoud geeft. Mag dat niet? Trapt men dan iemand in de hoek? Kom nou! Met zakelijke kritiek op enkele termen tast men iemands persoonlijkheid niet aan. Dan zou men nooit op iemands standpunt kritiek mogen uitoefenen. Trapt br. Strating mij dan niet onbarmhartig in de hoek door mijn opvatting, die ik ook normatief heb trachten te onderbouwen, af te wijzen en te bespreken zonder deze in de juiste context te plaatsen? Ik heb, naar vermeld, duidelijk in mijn artikelen in november jl. naar voren gebracht, dat het toekennen van beslissingsbevoegdheden aan belangenorganisaties op het mezo-niveau, die, wanneer zij dat nodig oordelen, ondernemingen tot de orde kunnen roepen, deze als het ware elk moment op de nek kunnen springen, in de economie ook tot afwenteling van lasten leidt en de economie collectiviseert. Tast u dit verhaal nu eens aan br. Strating. Daar gingen mijn artikelen over; over de afwenteling van lasten. Daar gaat ook het C.D.A.-rapport over.

Men verschuilt zich in het C.D.A.-rapport achter schone woorden, die ook een humanist kan naspreken en dat gebeurt volgens mij welbewust. Moet ik een dergelijke aanpak aanzien voor een christelijke maatschappij-opvatting? En die naar mijn mening ook leidt tot collectivisering van de economie, tot een vorm van corporatisme. Ik vind het onbegrijpelijk, dat in onze kring niet altijd ingezien wordt, dat men met een dergelijke aanpak het christelijk leven op alle

D. W. L. Milo — Dalmally

ABORTUS

De discussie over abortus en — daarachter — de keuze van een verantwoord standpunt, is niet slechts een Nederlandse aangelegenheid. Al speelt die vooral in de politiek vandaag een grote rol. Overal ter wereld, waar gewetens tegenover techniek staan, is deze discussie aan de orde. Ook hier speelt dit op hoog niveau. Om uw blik te verruimen en u met enige nieuwe gezichtspunten te dienen maakte ik voor u een bloemlezing uit de ingezonden stukken in de Glasgow Herald.

De achtergrond is deze: dat de zeer voorzichtige wetgeving van 1967 op grote schaal ontdoken werd. Nu is een wetswijziging van de hand van Mr John Corrie aan de orde, die verder misbruik van de wet moet voorkomen. Terstond wierp men zich op Corrie's wijzigingen, teneinde de gesloten mazen weer open te peuten.

Met name dr E. S. B. Wilson, een dame, verbonden aan de Family Planning Association (zeg maar de Britse NVSH) heeft zich in een publicatie lelijk in de kaart laten zien. Ze riep een storm van protest op, die in de ingezonden kolommen tot uiting kwam. De eerste schrijver, die we aanhalen, is een man:

„Het speet me, dr Wilson's brief over abortus te lezen. Hoewel deze duidelijk ten gunste van abortus spreekt en Corrie's wijzigingen bestrijdt, deed zij geen moeite haar standpunt met argumenten te steunen. In plaats daarvan wekte zij de indruk, dat abortus alleen door katholieken bestreden wordt en dus een religieuze kwestie is, alleen voor katholieken van belang.

Dat is de grootste onzin. Abortus van menselijke vruchten is een *menselijke* aangelegenheid. Alleen door algemene veronachtzaming en onverschilligheid heeft deze zaak tot wereldformaat kunnen uitgroeien.

Dat bisschoppen een uitspraak deden is niet verwonderlijk. Als denkende mensen kunnen zij niet zwijgen bij zo iets ergs. Maar ook Luther en Calvin hebben abortus streng veroordeeld en deze praktijk wordt mede bestreden door Hindoe's, Boeddhisten, Moslems en Joden.

Dr Wilson's suggestie, als zou abortus een religieuze zaak zijn, is een flauwe afleidingsmanoeuvre. En mag ik dr Wilson er nog even aan herinneren, dat ook zijzelf een „collectie cellen” is, die toevallig wel buiten de baarmoeder mocht bestaan?”

Een vrouw geeft het volgend commentaar. „Als dr E. S. B. Wilson geen kans ziet de politiek van de FBA ten gunste van abortus te verklaren,

gebieden schade toebrengt. Ik ben er diep van overtuigd, dat christenen zelf op deze wijze het einde van het christelijke leven op elk gebied helpen bevorderen.

Het gebruik van de bijbel in maatschappelijke- en politieke vraagstukken is en blijft een subjectieve aangelegenheid. Dit is inderdaad een nieuw onderwerp. De bijbel is een lamp voor onze voet, geen schijnwerper. Wanneer wij de bijbel biblicistisch menen te kunnen gebruiken, dan zitten wij fout volgens mij. God heeft ons toegerust met vele mogelijkheden, waarmee wij, uitgaande van hetgeen wij lezen in de bijbel, zelf de oplossing van de problemen kunnen vinden. Wij zijn ook in staat de werkelijkheid te analyseren bij het licht van de bijbel. God draagt ons dat ook op. Vergissingen van onze kant zijn intussen hierbij bepaald niet uitgesloten; ook dat weet iedereen.

Het blijft zoeken en tasten, echter niet in het blinde weg. Ik zal nimmer beweren, dat God voorstander is van de vrije markteconomie. Naar mijn mening beantwoordt de vrije markteconomie echter het meest aan enkele wezenlijke kenmerken van de mens: aan de hem gegeven vrijheid, aansprakelijkheid en verantwoordelijkheid. Met deze begrenzing, dat de overheid (en deze alleen) de publieke voorwaarden dient te scheppen voor een goede werking van deze economie. Dat kan een verregaand overheidsingrijpen vereisen.

Nu is er wel kritiek op mijn artikelen van november jl. uit te oefenen. Bijv. de volgende. Ik zou een betere economische analyse moeten geven van de werking van de volkshuishouding, van de economie dus. Een grondiger studie van hoe de vrije markt werkt en onder welke voorwaarden de markt goed werkt. Daarin kunnen, dienen, ook normatieve elementen te worden betrokken. Ik heb echter voor dit blad een voor ieder leesbaar verhaal willen schrijven zonder al te veel economie erin.

Vanuit o.m. Duitsland komen de laatste jaren vele economische analyses over de werking en toepassing van de vrije markteconomie, ook op het gebied van wat men noemt de collectieve sector. Ook daar is nl. het systeem ten dele toe te passen. In Duitsland zijn daarover o.m. publicaties verschenen van de hand van de christen-econoom Prof. A. Muller-Armack, die men de duitse „Goudzwaard” zou kunnen noemen. Muller-Armack is in tegenstelling met Goudzwaard voorstander van de vrije markteconomie.

laat mij dan zeggen dat Alister Service, die in de Nationale Gezondheidsraad zo hard voor gezinsplanning werkte, duidelijk heeft uitgesproken dat eigenwillige abortus het *doel* van de FBA is.

Dat was niet het doel van de wet van 1967. Maar ter geruststelling van hen die menen, dat het redden van levens een Roomse liefhebberij is: de wet van Corrie is slechts bedoeld om onduidelijke punten in de wet van 1967 toe te lichten. Met de groei van de medische kennis (en met de ontwikkeling van de menselijke foetus) mocht je toch verwachten dat de medische wetenschap *meehelpt*, vroegere fouten te corrigeren?

Haar uitlating over het recht van ouders om een zwangerschap, die tot een gehandicapt kind zou leiden, te onderbreken — is een belediging voor alle ouders, die een gehandicapt kind hebben en tevens voor allen, die menen dat onze maatschappij een plaats biedt aan zulke kinderen".

—o—

Een ander punt wordt belicht door een derde briefschrijver. „Het moet even worden uitgesproken”, zegt deze, „dat waar veel vrouwen een wettelijk recht tot abortie schijnen te hebben (naar mijn mening ten onrechte) niemand verplicht is die abortus uit te voeren. Ik ben niet rooms-katholiek, zelfs geen christen of zo iets, maar ik ben diep beledigd door dr Wilson's slotopmerking. Ze schijnt te bedoelen dat een kind, verwekt door een onbekende, gemene dronken vent, even laag is als die verkrachtigingsdaad. De zogenaamde „collectie cellen” (= het kind) is evenveel waard, of het verwekt is binnen een veilig gezin of wel tijdens een toevallige ontmoeting”.

Blijkbaar heeft dr Wilson ook een opmerking gemaakt over intelligente en andere bevolkingsgroepen. Dat geeft iemand het volgende in de pen:

„Het onderzoek naar intelligentie heeft vastgesteld, dat 40% van onze bevolking in de groepen van helder, uitstekend en voortreffelijk denkvermogen valt. Gezien de statistiek moeten velen van die 40% uit misdeelde, drank-zuchtige families komen dan wel bij ongeluk zijn verwekt. En is niet dikwijls een genie uit zulke omstandigheden geboren? Sommige, misschien wel vele, van onze huidige beroeps- en zakenmensen moeten wel uit zulke omstandigheden geboren zijn. Anders zou alles toch al lang zijn vastgelopen?”

De Glasgow Herald geeft de volgende bijdrage in vette letters: „De brief van dr Wilson suggereert, dat de meerderheid van geaborteerde gevallen de geboorte van abnormale babies heeft voorkomen. Nu dat zou een *leugen* zijn!

Voorts, wanneer honderden vrouwen in het Westen van Schotland geen abortus zouden kunnen krijgen, is dat niet te wijten aan het grote aantal Katholieke vrouwenartsen (die zijn hier opmerkelijk weinig) maar aan het feit, dat niet-katholieke vrouwenartsen tegen eigenwillige abortus zijn”.

De wet van 1967 gaf geen recht op abortus, maar beperkte abortus tot strikt medisch-noodzakelijke gevallen. Daarop wijst de volgende dame. „Als vrouwen geen abortus in het ene ziekenhuis kunnen krijgen, waarom zouden ze dan in een ander ziekenhuis wel behandeld mogen worden? Misschien omdat zulk een ander ziekenhuis aan eigenwillige abortus meewerkt? Maar dat is beslist onwettig. Van de 7422 abortussen, in 1978 in Schotland verricht, was geen enkele wegens ernstige medische redenen. Wijst dat er niet op, dat de wet misbruikt wordt?”

Het is een man, die op het volgende wijst. „Het is pijnlijk te bemerken, dat wie voor abortus is zich steeds meer tegen de Katholieke Kerk afzet. Is het zo dat de abortionisten trachten de christenheid te verdelen, door de suggestie dat alleen Roomsen tegen abortus zijn? Of denken ze misschien dat zij, door de aandacht op het officiële Roomse standpunt te vestigen, de bedoeling van Corrie's wetgeving kunnen verdonkeremanen en zo de publieke mening tegen de wet kunnen opzetten? De wijziging wil de abortus niet onmogelijk maken, maar de gronden ertoe wel beperken”.

Blijkbaar heeft dr Wilson de „menselijke waardigheid” als argument voor abortus aangewend. Daar antwoordt een vrouw op: „als dr Wilson, de Gezinsplanningfederatie, of wie ook bij abortus betrokken zijn, zorgen hebben over de menselijke waardigheid — dan kunnen ze beter de waardigheid van de *moeder* in het oog houden (die genoeg heeft aan haar eigen beproeving, soms niet weet wie de vader is en bovendien door professionele kwezels wordt lastig gevallen, die haar een abortie aanpraten) en ook aan de waardigheid van het *kind* denken; of dat misschien bestaan mag of niet. De propaganda ontslaat ons niet van de plicht te wijzen op de psychische, medische, emotionele en materiële konsekwenties van een eigenwillige abortus”.

—o—

Onder het kopje „Ijselijk” schrijft iemand: „Niet de opvatting van dr Wilson is ijselijk. Het is de kilheid, waarmee die gebracht wordt. Het feit van de algemene moord kan niet worden bedekt met een zwachtel van medelijden. Zij spreekt over menselijk leven — maar ik snap niet hoe iemand wil spreken over iets, dat hij niet begrijpt”.

Tenslotte nog een stem uit het Noorden, uit Wick, de stad van de Wikingers: „Waarom krijgen katholieken het monopolie dat slechts zij het leven positief bezien? In het Noorden van Schotland zijn veel gereformeerden en ook ongelovigen even actief in hun bestrijding van het misbruik. De classis van Caithness gaf onlangs voor de kerkleden een uitstekende verklaring over abortus uit”.

Dit boeketje komt uit een enkel nummer van de Glasgow Herald. Daarnaast schreven andere kranten. Een ervan merkte op: „men spreekt steeds over het standpunt van de vrouw, die abortie wenst; komt het standpunt van de man ook nog ter sprake, of heeft hij er niets in te zeggen?

Het is in Nederland bekend, dat tot een aantal jaren geleden Duitse en Nederlandse vrouwen zich tot particuliere Londense adressen wendden voor abortus. Nu deze zaak in 1967 in een wet is vastgelegd, die onlangs nader gepreciseerd werd, bracht een krant de vraag naar voren: „moeten al die abortussen dan weer naar de Londense achterstraten gestuurd worden?” Daar zit natuurlijk ook de medische bewogenheid achter: moet zulk een delicate zaak in onbekwame handen worden teruggegeven?

Maar vooral schijnt hier in te liggen de kwestie: moet dit „noodzakelijk kwaad”, dat min of meer gelegaliseerd was, weer in de sfeer van de vrijbuitery terecht komen? Precies zoals sommige menen dat prostitutie, mits wettelijk geregeld, minder zonde zou zijn dan wanneer het op eigen avontuur plaats vindt.

Het probleem is een internationaal probleem. Voor christenen en niet-christenen. Maar we kunnen de zonde nooit bestrijden door die te legaliseren. Alleen door het kwade te overwinnen door het goede.

H. J. JAGER — KAMPEN

Zo was het (36)

Grotendeels heb ik op m'n eentje moeten zoeken naar vorm en inhoud van m'n preekwerk. Onder collega's werd er weinig over gesproken. Preken was — en is mogelijk nog — in hoofdzaak een eenmans-bedrijf. Van de gemeente kreeg ik van deze en gene wel eens een waarderende opmerking. Als dat alleen maar bestaat in „dominee, wat hebt u weer mooi gepreikt” moet de preker zich er maar niet veel van aantrekken. Van een welwillende kritische opmerking kan hij waarschijnlijk meer leren. Die kreeg ik ook wel eens. Dat betrof soms de manier-waerop. Ik riep wel eens te hard. Een goede stem en een grote kerk nodigen daartoe wel eens uit. In de tijd, toen ik bezig was met m'n proefschrift over een gedeelte van de brief aan de Romeinen kreeg ik te horen: Al die preken over Romeinen worden ons wel eens te veel! Dat een ouderling mij waarschuwde tegen het „er op timmeren” heb ik al verteld. Maar ik kreeg ook wel kritiek op de inhoud. Die m.i. onterecht was. Zo zegt men dat tegenwoordig. M.i. ten onrechte. Of: niet terecht. Maar de bedoeling is wel duidelijk.

Sommigen vonden, dat ik wel een beetje remonstrants preekte. Volgens hen legde ik te veel nadruk op de verantwoordelijkheid van de gelovigen. Het was toch God, die het geloof gaf en de wedergeboorte bewerkte en alles deed, wat wij nodig hadden om getrouwd te leven en zalig te sterven? Dat ontkende ik vanzelf niet. Maar ik beweerde, dat dit niets afdeed van onze taak, onze eigen redding te bewerken met heilige zorgvuldigheid. Ook zei ik, dat de remonstranten wel een beetje gelijk hadden in de strijd tegen de contraremonstranten. Zo gaat dat meestal in elke kerkelijke strijd. Geen der partijen heeft helemaal gelijk.

Ook werd wel eens opgemerkt, dat ik niet moest waarschuwen tegen verbondsbreuk. Wie ècht in het verbond was kon toch niet uitvallen? Als ik opmerkte, dat er in de Schrift toch sprake was van „schipbreuk lijden van het geloof” en van „vervallen van de genade”, dan kon men niet ontkennen, dat dit er stond. Maar men hield vol, dat men dan nooit echt geloofd had en dat men nooit in staat van genade was geweest! Ik hield vol, dat we maar moesten laten staan wat er staat.

Deze en gene strooide het gerucht rond, dat ik van wedergeboorte eigenlijk niet wilde weten. Dat werd niet tegen mijzelf gezegd. Later hoorde ik dat, toen in 1946 een synode met dwaze besluiten kwam. Die bij kuyperianen in goede aarde vielen. Van wedergeboorte wilde ik wel weten. Maar niet als „inplanting van een levenskiem”. Maar als vernieuwing van het leven. Zoals de Schrift er over spreekt.

Van dezelfde kant werd ook opgemerkt, dat ik niet sprak van eeuwige rechtvaardigmaking. Noch van een eeuwig besluit van verkiezing en verwerping. Men zei, dat ik niets wilde weten van verkiezing en verwerping. In de studeerkamer sprak ik daarover wel eens met iemand. Ik wilde wel weten van verkiezing en verwerping. Daarover spreekt de Schrift toch menigmaal. Maar ik wilde niet weten van een soort noodlot, waardoor al vóór de tijd, was beslist over ons eeuwig lot. God verkiest in de tijd en aan zijn verkiezende liefde heb-

Bericht van de Redactie

Onze „jongste redakteur”, de heer H. Langerak uit Utrecht, die de literaire rubriek beheerst, is enkele weken geleden voor een zeer ernstige operatie in het ziekenhuis opgenomen.

Nog steeds is zijn situatie zeer zorgelijk.

Langs deze weg willen we hem Gode bevelen.

Dat de Here hem en zijn gezin bijsta in deze moeilijke dagen.

We leven met u mee.

De redactie

ben we alles te danken, wat dient tot ons behoud. En God verwerpt ook in de tijd. Namelijk hen, die Hem eerst hebben verworpen. Sommigen hebben later uitgesproken, dat zij altijd al wel gedacht hadden, dat ik niet goed-gereformeerd was. Maar goed-gereformeerd was volgens hun opvattingen kuyperiaans. En dat was ik inderdaad niet.

Dit alles ging buiten het geheel der gelovigen om. De gemeente was daardoor niet in rep en roer. Vermoedelijk vonden ze mijn preken maar matig. „Men” had, denk ik, liever wat meer „vuur en vaart” in m’n preken gewild. Ik was en ben nu eenmaal geen redenaar. Maar over het algemeen konden wij het best met elkaar vinden. De bezwaren kwamen van de kant van theologen-op-artikel-8 zal ik maar zeggen. Daarmee is geen kwaad van art. 8 gezegd. Er zijn uitnemende dominees op art. 8 geweest. Ik wil alleen maar zeggen, dat de bezwaren van de kant van kuyperianen kwamen. Kleine theologen, die de grote theoloog Kuyper volgden. De leerling van dr Kuyper, ds Vonckenberg, had wel invloed gehad. Vooral door de J.V., waarvan bijna alle kerkeraadsleden lid waren geweest.

Eerder vertelde ik, dat ik in Hommerts al bemerkt had, dat Kuyper wel ontzaggelijk veel tot stand had gebracht. Maar dat hij het met z’n opvattingen, z’n theorieën veelal mis had gehad. Ik wist wel dat het zó niet moest. Maar hoe dan wel, stond mij lange tijd niet voor de geest. Daar ben ik in de dertiger jaren enigszins achter gekomen. Die jaren zijn voor mij en vele anderen heel belangrijk geweest. Het was voor mij een „nieuwe lente, een nieuw geluid”. Om die tijd te typeren stel ik u een reclameplaat voor van een Zaadhandel in Enkhuizen. Van een firma Sluys naar ik meen. Daarop stond een tuinder, midden tussen z’n akkers. In de lentetijd. Hij houdt een hand aan z’n oor. En hij zegt: „Ik hoor het groeien”. Ik hoorde het groeien om zo te zeggen. Van verschillende kanten werden de kuyperiaanse opvattingen bekeken. Ze werden niet meer klakkeloos aangenomen. Men wilde wel in Kuyper’s lijn blijven. In de reformatorische lijn. Maar wel met kritiek. Die steeds weer nodig is. Niemand heeft alle wijsheid in pacht. Bekend is de spreuk: „de gereformeerde kerk moet steeds weer gereformeerd worden”. Dat geldt ook van gereformeerde opvattingen. Ik noem een paar namen. De nog levenden ga ik voorbij. In Biggekerke woonde en werkte br. A. Janse, schoolhoofd daar. In Amsterdam traden ’n paar professoren in de Wijsbegeerte op: Vollenhoven en Dooyeweerd. Grondvesters van de W.d.W., Wijsbegeerte der Wetsidee. In Kampen werd prof. K. Schilder benoemd. Bekend als K.S. Van hen heeft Janse de meeste invloed op mij gehad. Hij was geen theoloog-van-beroep zal ik maar zeggen. Was niet aan Universiteit of Hogeschool geweest. Maar was een Schriftgeleerde in de echte en rechte zin van het woord. We hoeven het niet in alles met hem eens zijn. We moeten dat maar met niemand zijn, denk ik. We moeten geen kuyperianen zijn, ook geen schilderianen, geen calvinisten noch janzenisten. Allerlei -anen en -isten hebben veel kwaad gedaan. En soms het werk van hun voorgangers afgebroken.

Merkwaardig dat de „leiders”, meestal theologen, Janse eigenlijk niet erkennen. Ik zat eens ergens in Friesland te vissen met een club. M’n buurman stelde zich voor als onderwijzer. Hij vroeg mij: wat denkt u van Janse? Mijn wedervraag was: wat denkt u? Hij weer: ik lees hem graag. Ik leer veel van hem. Maar onze dominee waarschuwt ons, dat we voorzichtig met z’n leringen moeten zijn. Want hij kent geen Hebreeuws en Grieks! Is dat waar? Ik zei, dat J. wel geen deskundige was op het gebied van die talen. Maar dat hij meer inzicht had in de Schrift dan mijn leermeesters, die dan wel als deskundigen golden. Dat stelde m’n buurman wat gerust. Ik gold tenslotte ook een beetje als deskundige. Een ds of dr voor je naam maakt altijd nog wat indruk. Vaak niet met recht.

Ik heb voor m’n preken van Janse geleerd. Bijv. dat we de woorden van de Schrift zoveel mogelijk direct moeten verstaan en toepassen voor onze tijd. Ze hoeven niet eerst door de molen van de theologie. Geleerden spreken vaak zo ingewikkeld, dat een normale of modale gelovige er niet bij kan. We moeten bijv. de Bergrede lezen, zoals die geschreven staat. En door de kracht van Gods genade er naar streven om daders van het Woord te zijn. Ik leerde van hem, dat de Bijbel niet geschreven is voor theologen of filosofen of weet ik veel wat voor geleerden, maar voor het gewone volk. En voor dat volk moeten we ook preken. In diezelfde tijd hoorde ik dat ook van een duitse dominee. Mogelijk heb ik dat verhaal wel eens eerder verteld, maar het kan geen kwaad, dat nog maar eens te doen. Bedoelde dominee was hofprediker. Hij mocht preken in een kathedraal voor de keizer en de hofhouding. Die keizer meende ook nog wel theoloog en filosoof te zijn. Men vroeg eens aan de hofprediker: Is u niet zenuwachtig, als u voor de keizer enz. preekt? Z’n antwoord was: Op de keizer en de zijnen let ik niet. Ik denk aan de dienster uit de keuken. Als die m’n preek verstaat moet de keizer ’t ook maar verstaan.

Het is vreemd dat iemand in de dertig moet zijn, eer hij bepaalde woorden van de Bijbel echt gaat verstaan. Van een duitse verklaarder en van Janse leerde ik in die tijd echt verstaan, wie de rechtvaardigen zijn. Ik had altijd gedacht, dat wij alleen door het geloof gerechtvaardigd werden. Zonder dat wij daardoor rechtvaardigen werden. Zo was het mij ook geleerd in Amsterdam. Zo werd ook geleerd in Kampen. Ons werd het geloof tot rechtvaardigheid gerekend. Maar dat was een toerekenen „alsof”. Maar als God ons iets toerekent, dan is dat niet „alsof”, maar dan worden wij daardoor rechtvaardigen. Zoals Abraham trouwens ook door de geloofswerken gerechtvaardigd werd. Door het geloof staan we in de rechte verhouding tot God. Maar uit het geloof levend doen we dan ook rechtvaardigheid of gerechtigheid. Zoals bijv. heel duidelijk staat in I Joh. 3: „Wie de rechtvaardigheid doet is rechtvaardig”. Dat wil niet zeggen, dat we altijd en overal zo doen. We struikelen soms in gedachte, woord of daad. Dan doen we ongerechtigheid. Maar daarin kunnen gelovigen niet leven. Ze vragen en krijgen vergeving. En hebben lust in de gerechtigheid.

In verband daarmee durfde br. Janse spreken van de „enge poort” als het christelijke leven. Dus niet de enge poort van wedergeboorte of bekering waardoor een enkeling mag behouden worden. Niet de poort als toegang tot het nieuwe leven. Maar die poort staat over heel ons leven. Die poort is gelijk aan de smalle weg, die gelovigen te gaan hebben. Door Gods geboden te bewaren. Door de hand af te kappen, die tot zonde verleidt. Enz. enz. Hij durfde spreken van de goede werken der rechtvaardigen. Zoals de Heiland toch ook doet? Daar is heel de Bijbel vol van. Geen werken der wet, om door eigen verdiensten behouden te worden. Maar toch wel echt goede werken, voortkomend uit geloof. Dat werd in Voorthuizen niet door allen en niet altijd begrepen. Men dacht dat dit een beetje remonstrants was. Alsof ik leerde, dat een mens door werken der wet behouden zou worden. Dat was allerm minst het geval. Maar wel had ik leren inzien, dat geen mens zonder geloofswerken behouden wordt. Aan het slot van de Bergrede zegt de Here Jezus dit immers met grote nadruk. Niet ieder, die zegt „Here Here”, zal ingaan in het Koninkrijk der hemelen, maar die doet de wil van de hemelse Vader. Of het ook op het doen van de wil van God aankomt! Dat vonden sommige „zwaren” onder de hoorders maar „licht gepraat”. Het zij zo. De Schrift spreekt wel zo.

Zo heb ik nogal wat van bedoelde broeder geleerd. Merkwaardig dat in diezelfde dertiger jaren ik ook van anderen dezelfde inzichten geleerd heb. Een duitse geleerde en een engelse hebben me in die tijd verder gebracht met m’n inzicht in de Schriften. Het hing om zo te zeggen in de lucht. Hoewel ik helemaal geen filosoof ben, heeft prof. Vollenhoven mij wel wat te zeggen gehad. En van K.S. genoot ik ook. Naar mijn indruk meer van zijn vroegere geschriften dan van latere. Men heeft mij wel eens gevraagd van wie ik zoal m’n inzicht in de Schrift had gekregen. M’n antwoord moest zijn: dat weet ik zelf niet. Vermoedelijk kunnen de hoorders van de prediking ook niet precies zeggen van welke preken of van welke artikelen zij hun inzicht in de Schrift gekregen hebben. Het resultaat van de preken, die we hebben gehoord, heb ik wel eens vergeleken met de uitwerking van de zee op de Wadden. Bij vloed spoelt het zeewater over het Wad en bij eb vloeit het weer af. Van dag tot dag is het resultaat niet te zien. Maar op de duur blijft er wat vruchtbaar slib over. Van alle preken die we horen, kunnen de meesten van ons niets naver tellen. Maar er blijft in de loop der jaren heel wat van hangen. We nemen toe in geloof aan het Evangelie en gaan van kracht tot kracht voort in het houden van Gods geboden. En zo gaat het ook met de studie van een predikant. Hij weet zelf vaak niet waarvan hij z’n inzichten heeft. Ik weet het tenminste niet. Maar van alle studie en luisteren naar verklaarders der Schrift blijft wat hangen. Het groeit om zo te zeggen en men weet niet hoe. Ik zie, dat ik mijn ruimte wel ongeveer gebruikt heb. Naar ik hoop maar weer tot de volgende maand.

„De Kerk naast Israël?”

In mijn vorig artikel over ds Hegger heb ik zonder nader commentaar de stelling overgenomen dat de Kerk niet in plaats van Israël is gekomen maar naast Israël is gekomen. Wat heb ik daarmee bedoeld? Niet, dat er op het moment twee heilswegen zouden zijn, de een voor Israël via de thora, de ander voor de Kerk via het geloof in Christus. Dat wijs ik als onschrijfbaar van de hand. (Hand. 4:12).

Het enige wat ik ermee heb willen onderschrijven is het feit dat Paulus in Rom. 11:25 e.v. nog een toekomst ziet voor het niet in Christus gelovende Israël. Daarmee is dus Is-

raël een realiteit geworden naast de Kerk. Niet alsof er twee heilswegen zouden zijn, maar wel als correctie op de negatie van Israël als „naar de verkiezing geliefden om der vaderen wil”. (Rom. 9:28).

Alle geromantiseer rondom Israël — als zouden alle beloften in het O.T. alleen op Israël slaan etc. — wijs ik van de hand. De eenheid van het volk van God in O.T. en N.T. onderschrijf ik volledig (1 Petr. 2:9, 10). Alleen ik geloof dat God ook nog een plan heeft met Israël, niet los van Christus maar straks juist onder Hem en door Hem. Omdat dat in de Geref. Kerken niet altijd wordt geleerd heb ik de stelling van ds Hegger op dit punt en met deze gedachten in mijn achterhoofd zonder kritiek overgenomen, maar ik wil er achteraf graag een vraagteken bij zetten.

W. G. Rietkerk

T. Hoekstra — Zwolle

De nacht der Girondijnen en Elckerlijc

Elckrleijc is een werk uit het midden van de vijftiende eeuw. Het is een zg. moraliteit, een „preek in toneelvorm”; er treden allegorische figuren in op zoals deugd en kennis, voorgesteld als personen.

De inhoud:

God ziet vanuit de hemel dat de mensen er maar op los leven; ze storen zich niet meer aan zijn geboden:

*„Op de aardse schat zijn zij verzot
Die hebben zij tot hun god verkoren
En Mij vergeten...”*

Daarom geeft God opdracht aan de Dood: die moet Elckerlijc halen, want God wil van hem rekening en verantwoording. Als de Dood bij Elckerlijc komt, blijkt die daar absoluut niet op gerekend te hebben, hij heeft zijn papieren, zijn boekhouding, ook helemaal niet in orde en dringt aan op uitstel. Maar de Dood is onverbiddelijk: nog vandaag moet E. de reis aanvangen: Wel mag E. iemand meenemen op zijn reis, maar hij moet zich haasten.

Eerst wendt E. zich tot Gezelschap; die belooft: „Ik ga met u, al waar het in de helle!” Maar als blijkt dat het om de definitieve tocht gaat waarvan niemand terugkomt, retireert Gezelschap zo snel mogelijk.

Dan probeert E. het bij zijn familie: Mage en Neve.

Het gesprek verloopt op dezelfde manier: Eerst beloven ze alle mogelijke hulp, maar als ze horen waar het werkelijk om gaat, weigeren ook zij hem te vergezellen. Dan zoekt E. hulp bij het Goed, d.w.z. zijn bezit (zijn aardse schat) op wie hij heel zijn leven heeft vertrouwd. Het Goed kan in de wereld alles voor elkaar krijgen, maar het wil niet mee op deze reis. Bovendien, zegt het Goed, zou E. er alleen maar nadeel van ondervinden, want het Goed is er de oorzaak van dat zijn zaak er bij God zo slecht voor staat. Juist het feit dat E. het Goed zijn hele leven zo heeft bemind, heeft geleid tot zijn grote schuld bij God.

Tenslotte blijft E. niets anders over dan zijn Deugd. Maar die is zo verzakt dat ze zich zelfs niet kan verroeren: E. heeft haar té zeer verwaarloosd. Toch is de reactie van Deugd heel anders dan die van de vorigen: Deugd wil wel, maar is te zwak om iets te kunnen. Maar Deugd verwijst hem dan naar haar zuster: Kennis: die zal hem kunnen helpen. Kennis brengt E. dan bij Biecht, en als E. gebiecht heeft en penitentie (boete) heeft gedaan, nemen de krachten van Deugd weer toe. Het gaat daarna steeds beter, en in gezelschap van Deugd, Kennis, Wijs-

heid, Kracht en Vijf Zinnen gaat E. de zware reis ondernemen. Voor het graf laten de meeste hem weer in de steek, tenslotte gaat alleen Deugd mee om bij God voor E. te pleiten.

De betekenis

Elckerlijc betekent: iedereen. In de ondertitel wordt de grondgedachte van het werk aangegeven: „Hoe dat elckerlijc mensche wert ghedaecht Gode rekeninghe te doen”. Dus: elk mens wordt opgeroepen zich voor God te verantwoorden. (Het Middelnederlandse „wert” is geen verleden tijd, het betekent „wordt”.)

In het spel is de weerklank te horen van het Memento Mori, gedenk te sterven, het besef van vergankelijkheid dat in het herfsttij der Middeleeuwen zo sterk aanwezig was en dat b.v. ook uit de Dodendansen van Holbein spreekt. Daarbij past de waarschuwing voor het materialisme: de mensen (Elckerlijc) hebben hun hart verpand aan hun aards bezit. Máár: als er inzicht komt, Kennis, kan het weer bergopwaarts gaan! Kennis is een zuster van Deugd, en dát middeleeuwse begrip wordt wel vertaald met: gerechtigheid.

Overeenkomstige motieven in De nacht der Girondijnen

Met name die twee begrippen: Kennis (inzicht in eigen situatie) en Deugd (gerechtigheid) komen in De Nacht der Girondijnen naar voren. In hoofdstuk 5 begon een besef van eigen ongerechtigheid te groeien: ook de machtige Cohn is maar een zwakke Jood en Henrique gaat inzien dat ook zijn pogingen op niets kunnen uitlopen. Hirsch is degene die hem Kennis, inzicht, bijbrengt; Hirsch is hét voorbeeld van de Deugd, hij is de „rechtvaardige”. Dat hangt ook samen met het eerste gesprek waarvan Henriques vertelt (blz. 46; het gaat over Abraham die tegen de Rechter der ganse aarde aan het afdingen is tot God belooft Sodom te zullen sparen als er tien rechtvaardigen in zijn! Hirsch had er indertijd bij een godsdienstles vijf van gemaakt. „Jijzelf vond misschien vijf ook nog genoeg.”

„Gelijk heb je, Henriques, gezegend zul je zijn. Eén lijkt me al voldoende. Je ziet in dit kamp immers elke dag hoe makkelijk iemand in Sodom en Gomorra onrechtvaardig kan worden, niet?”

Met name het feit dat de ontmoeting met Deugd in het spel van Elckerlijc een dieptepunt én een keerpunt is, bracht mij op het idee te zoeken naar verdere overeenkomsten. Zo kwam ik b.v. ook op het motief van de reis waarvan niemand terugkeert. Vermoedelijk hoef ik dat in De Nacht der Girondijnen niet meer aan te wijzen. Cohn herinnert al aan de fabel van het leeuwenhol. (De leeuw doet alsof hij ziek is, de dieren gaan bij hem op bezoek maar worden in het hol door de leeuw verslonden; de vos weigert naar binnen te gaan omdat hij wél voetstappen ziet in de richting van het hol, maar geen enkele naarbuiten.) En Cohn zegt dat hij ook nooit de voetstappen heeft gezien van iemand die uit Auschwitz terug is gekomen! Evenzo is er in Elckerlijc sprake van een „reis zonder wederkeren.”

De opbouw

In beide werken zijn duidelijk een dalende én een stijgende lijn op te merken. Bij Elckerlijc is niet alleen sprake van een „Spiegel”, in die zin dat elk mens zich hierin kan herkennen, maar ook in de bouw is een spiegeleffect aanwezig: vier taferelen vormen de dalende lijn (Dood, Gezelschap, Familie, Goed) en vier vormen de stijgende lijn (Deugd, Kennis, Biecht, Deugd).

Iets soortgelijks is op te merken bij De Nacht der Girondijnen: daar zijn negen hoofdstukken, het vijfde is als het dieptepunt te beschouwen dat tegelijk keerpunt is. De vier hoofdstukken daarvoor vormen de dalende lijn, de vier daarna de stijging. Het eerste en laatste hoofdstuk zijn tegengesteld: in I is er het begin, de poging „de som te maken”, er zijn herinneringen aan de tijd vóór het kamp, en de naam van de ik is Jacques of Suasso. In het laatste hoofdstuk, IX, komt het einde, de som is af, morgen... De naam is Jacob!

Ook het tweede en voorlaatste hoofdstuk bevatten contrasten. In II: onderwerping aan Cohn, de keuze voor de „ik”. In VIII: Verzet tegen Cohn, de keuze voor de ander.

Ook het derde en zevende hoofdstuk blijken dergelijke tegenstellingen te bevatten. III: Henriques „arresteert” iemand, zet anderen op de trein, en werkt volledig mee. Cohn is „oppermachtig”. In VII spaart H. een weeskind, hij doet nog wel „vuil werk”, maar voelt nu de eerste keer behoefte te gaan schrijven. Cohn is somber gestemd, neerslachtig.

Tenslotte de beide hoofdstukken rondom het middelste. IV: Cohn haalt H. over spion te worden, alle mensen zijn slecht en op eigen behoud uit.

VI. Tegenover de invloed van Cohn komt die van Hirsch te staan, tegenover het vele slechte het goede.

Conclusie

De motieven in beide werken vertonen duidelijke overeenkomst: ook in de opbouw lijken ze op elkaar, al durf ik niet te zeggen dat in De Nacht der Girondijnen het patroon van Elckerlijc volledig terug te vinden is. Maar verrassend vond ik de overeenkomsten wél! Presser geeft trouwens duidelijk blijk van een grote belezenheid; het is zonder meer waarschijnlijk dat hij het middeleeuwse Elckerlijc kende. En ook Presser heeft zijn lezers een „spiegel” voorgedragen, zij het dan op zijn wijze: hoe diep de mens ook gezonken is, er blijft een mogelijkheid daar weer boven uit te komen. Dat hij niet vanuit een christelijk perspectief heeft geschreven, is duidelijk. Maar daarom is zijn werk nog wel waardevol! Net als de Spiegel der Zaligheid van Elckerlijc: niet geschreven vanuit een reformatorische gezichtshoek, maar even goed wél belangrijk, ook voor de mens van nu:

*„Gi moet voor God almachtig
Rekeninge doen, des zeker zijt,
Ende hoe gi besteed hebt uwen tijd,
Van uwen werken, goed ende kwaad.”*

STICHTING *Signaalkampen*
DER CALVINISTISCHE STUDENTENBEWEGING

Correspondentieadres: Postbus 5349, Amsterdam
Telefoon: 020 - 120374

Elke zomer organiseert een enthousiaste groep vrijwilligers Christelijke vakantiecampen voor scholieren.

Zeil-, zeilzwerv-, landkampen

Zeilen vanaf een boerderij in Friesland, of zwerfend met een motherschip deze provincie verkennen. Een nachtelijke dropping in het Drentse woud of fietsen in Twente en de Achterhoek. Het groepsgebeuren staat natuurlijk garant voor een hoop plezier. Ons doel is dan ook de deelnemers een onvergetelijke vakantie week te bezorgen. Christelijke kampen, omdat we vinden dat je ook op vakantie over God en ons geloof met elkaar moet kunnen praten. Stuur onderstaande bon in en je krijgt onze folder/affiche gratis toegestuurd met alle informatie.

Tevens worden KAMPLEIDERS EN LEIDSTERS gevraagd.

BON

Naam

Adres

Woonplaats

Aantal ex.

Opsturen naar bovenstaand adres.

Een briefkaartje mag ook (met vermelding „Opbouw”)

kerknieuws

Dordrecht-Zwijndrecht — Op zondag 17 februari jl. werd in Dordrecht (in de ochtenddienst) en in Zwijndrecht ('t middags) als ouderling-pastoraal werker bevestigd dhr. Horsman te Delft. Dat gebeurde door ds Cornelissen, die vorig jaar deze gemeenten verliet om te gaan werken in l'Abri te Eck en Wiel.

Br. Horsman is momenteel nog theologisch student. Het ligt in de bedoeling dat hij na afronding van deze studie als officiële voorganger de twee gemeenten gaat dienen. Voorlopig betreft het part-time werk. De beide gemeenten hadden in het verleden al zoveel goede relaties met br. Horsman gekregen dat men tot deze (wat ongebruikelijke) vroege „verbintenis” besloot.

Vanaf medio april is het adres: Weeskinderendijk 141, 3314 CN Dordrecht tel. 078-143914.

Redactieleden:

Ir. A. W. Biersteker;
Ds H. de Jong;
H. Langerak;
Mr. dr J. Meulink;
D. W. L. Milo;
Ds E. R. Postma;
Drs W. G. Rietkerk

Adres van de Redactie:

Ds K. Muller,
Riouwstraat 59,
1521 SC Wormerveer
Tel. 075-282589

Kerknieuws en berichten over kerkelijke/christelijke activiteiten te zenden naar:

„Kerknieuws Opbouw”,
Brugakker 36-22,
3704 LP Zeist,
Tel. 03404-50278

Advertenties en druk:

Drukkerij „Steenbergen”,
Nooitgedacht 3,
3701 AL Zeist
Tel. 03404-12452

Advertentieprijs:

35 ct per mm.
familieberichten
30 ct per mm.
Advertenties inzenden tot
dinsdagmorgen 10.00 uur.

Administratie-adres:

Kon. Wilhelminalaan 38,
3956 TD Leersum
Tel. 03434-4288

Abonnementsprijs:

f 40,— per jaar of f 21,—
per halfjaar.
Buitenland f 45,— p. jaar
of f 60,— per luchtpost.
Gronr. 404945 t.n.v. van
Geref. Persveren. Heem-
stede.

Abonnementen kunnen ieder moment ingaan, doch slechts per 31 december eindigen. Opzeggen uiterlijk tot 15 november

De HEERE nam tot Zich onze broeder

R. W. VISSER

Jarenlang was hij onze trouwe organist, die met overgave onze zang voor de HEERE begeleidde. Daarvoor zijn wij HEM dankbaar.

Mogen Gods beloften in de liederen van het Verbond zijn vrouw en kinderen troosten.

De kerkeraad en gemeente van de Ned. Geref. Kerk te Ermelo, Harderwijk, Putten.

Ermelo, 25 februari 1980

Met Pinksteren er uit?

Besprek voor die dagen een comfortabele bungalow.

Ook met uw tent of caravan bent u hartelijk welkom.

Er is nog een mooi „stekkie” voor u.

CAMPING EN BUNGALOWPARK

„Ackersate”

Voorthuizen - Harremaatweg 26
Telefoon 03429-1274

EPE (Gld.)

Voor hen die vóór of ná de grote vakantie van bossen en rust willen genieten, te huur

MODERN VERBOUWDE ZOMERBUNGALOW

op eigen perceel bos, buiten Epe, vlakbij zwembad. Open haard, Gasgevelkachel, 10 slaapplekken. Ook ideaal voor 2 of meer gezinnen.
Telefoon 023-242866.

WAPENVELD

Het bestuur van de ds Van Maas-schoot, Flessenbergerweg 23, vraagt per 1 augustus 1980

een enthousiaste hoofdleidster

(Ned. Geref.)

Het bestuur biedt:

een 3-klassige kleuterschool;
nauw contact met de aangrenzende lagere school;
leuke collega's.

De school staat in een bosrijke omgeving.

Inlichtingen bij de waarn. hoofdleidster Mej. J. H. Meijerink, tel. 05206-8519 (thuis), 8649 (school).

Brieven aan de voorzitter de heer G. J. Regterschot, Nachtegaalweg 53, Wapenveld, tel. 05206-9290.

PLAATS

UW FAMILIEBERICHTEN
IN DIT BLAD!

PAASNUMMER PINKSTERNUMMER

twee speciale uitgaven van
STICHTING ELISABETHBODE

De stichting die al bijna 50 jaar de EB uitgeeft:

het vertrouwde begrip voor uw contactwerk en uw evangelisatiewerk.

Wanneer u Paasnummers van de EB bestelt boven het aantal dat u elke week al ontvangt, dan kunt u de helft van die extra bestelling aan Pinksternummers gratis krijgen.

Natuurlijk kunt u ook óf alleen het Paasnummer óf alleen het Pinksternummer bestellen. Maar voor de prijs hoeft u de verspreiding van 2 speciale, van steunkleur voorziene nummers niet te laten: variërend van 24 cent (25 ex.) - 14 cent (1000 ex.) per ex. Deze prijzen zijn inclusief verzendkosten.

Met deze nummers hebt u de mogelijkheid om èn op Pasen èn op Pinksteren de boodschap van het Heil bij de mensen thuis te brengen.

Graag uw evt. bestelling vóór 11 maart a.s. (Pasen valt op 6 en 7 april).

STICHTING ELISABETHBODE

Postbus 100 — 7240 AC Lochem
telefoon: 05730 - 4551 ('s av. 2526)